

Dagens frågor

Raoul Wallenberg

I en kort, men man kan säga förtäta bok har ambassadör Per Anger, nu pensionerad och fri att skriva, berättat om situationen i Budapest 1944–45, då Raoul Wallenberg greps av ryssarna ("Med Raoul Wallenberg i Budapest. Minnen från krigsåren i Ungern", Norstedts). Själv var han då attaché vid den svenska beskickningen, som bara bestod av några få personer. Vad dessa utträttade och under vilka arbetsförhållanden de levde är väl värt att läsa om. Från flera andra håll i krigförande länder skulle motsvarande upplevelser kunna komma. Pratet om cocktaildiplomater borde åtminstone dämpas efter läsningen.

Raoul Wallenberg skickades till Budapest och knöts till beskickningen för att hjälpa till med den alltmer omfattande uppgiften att rädda judar undan tyskar och ungerska nazister. Hjälparbetet skedde i minst sagt okonventionella former; de passade Wallenberg precis. Vad de flesta inte vetat är att han nära samarbetade med och fick understöd från en amerikansk hjälporganisation i Schweiz. Anger menar att detta förhållande, samt ryssarnas allmänna antisemitism, var starkt bidragande orsaker till att Wallenberg anhölls och senare förmodligen dömdes för spioneri. Detta stod vid den tid då han greps inte klart: man visste ännu inte att ryssarna redan betraktade sina amerikanska allierade med djupt misstroende och fiendskap. Nu vet vi att så var fallet, och Angers konstruktion är troligen riktig.

Det sätt varpå man i Stockholm nonchalerade fallet Wallenberg var skandalöst. Utrikesminister Günther må vara ursäktad. Att en svensk var borta i månader i krigsslutets virrvarr kunde betyda att han kanske omkommit. Günthers efterträdare hr Undén

ville ingenting göra i saken och var upprörd över att någon kunde tro att ryssarna ljög om Wallenberg då de först förklarade att han inte återfunnits, senare att han dött. En svensk minister i Moskva var också för rädd för att ens vilja fråga om honom. Han borde aldrig ha placerats där, och vad en kraftig svensk representant skulle kunnat uträtta får vi aldrig veta. Vad UD beträffar "följdes" frågan om Wallenberg genom åren, men först Arne Lundberg som kabinetssekreterare tog upp den, till sin heder, på allvar.

Det är inte känt när Wallenberg dömdes, förmodligen till de nästan obligatoriska 25 årens straffarbete. Han kan ha hållits i fängelse i åratal efter 1945, då han greps, i väntan på att från Sverige skulle komma ett initiativ till ett byte på ett eller annat sätt, en utväxling mellan honom och någon här gripen spion. Men "så gör inte svenska regeringen" sade hr Undén – och så var Raoul Wallenbergs öde avgjort. Han kan ännu vara vid liv, men vid vilket liv vet ingen.

Statssekreterarna

När tjänsterna som statssekreterare i departementen inrättades för sextio år sedan – vid första världskrigets slut – var meningen klart, att vederbörande skulle vara en sorts hög politisk administrativ medhjälpare åt sitt statsråd. Detta hindrade inte, att valet även från början kom att falla på välmeriterade byråkrater med fallenhet för en administrativ souschefsfunction men utan speciell politisk läggning. Undantag utgjorde under det första decenniet blott några få politiker av hög duglighet, Rickard Sandler i finansdepartementet, Per Edvin Sköld i jordbruket och några till. Orsaken till denna så att säga icke avsedda meritmässiga snedrekrytering

var helt enkelt den, att de nya socialdemokratiska ministrarna kände sig osäkra i de administrativa funktioner utan politisk färg, som ändå numerärt, oftast även sakligt, fyller det mesta av ett statsråds vardag. Man ville ha folk, som utan risk för feltramp kunde sköta departementet; sådana människor fann man bäst bland departementets vanliga högre tjänstemän eller utredare, däremot sällan bland partivännerna. Den svenska ämbetsmannaloyaliteten gjorde, att yrkesbyråkraterna – även sådana med klart borgerlig inställning – korrekt anpassade sig till sitt statsråds allmänna politik. Bästa exemplet på att sådant gick bra är att Fredrik Thorssons siste (och Ernst Wigforss' förste!) statssekreterare var Gustaf Söderlund, senare högerborgarråd i Stockholm och Skandinaviska Bankens chef.

Detta system med huvudsakligen politiska statssekreterare fortsatte under de följande decennierna: ännu på 50-talet var flertalet statssekreterare rena ämbetsmän och icke-partimän, även om några bemärkta undantag fanns, Gunnar Lange i finansdepartementet, Per Eckerberg i socialdepartementet, Ragnar Edenman i dåvarande ecklesiastikdepartementet. För fullständighetens skull bör nämnas, att även borgerliga statsråd undantagsvis höll sig med partivänner på statssekreterarposten, Gösta Bagge tex med Ragnar Sundén, Pehrson-Bramstorp med Bernhard Näsgård.

Övergången till ett system med huvudsakligen politiska statssekreterare kom först i slutet av 60-talet, då Olof Palme, av uppgifter från flera håll att döma, rådde sina departementschefer att till statssekreterare kalla blott pålitliga partivänner. Detta råd följdes också i de flesta fall, men även vid Palmeregeringens avgång fanns flera stats-

sekreterare med rent meritmässig bakgrund, tex Sverker Åström i UD och Nils-Olov Hasslev i kommunikationsdepartementet.

När de borgerliga 1976 trädde till, var det naturligt, att de nya statsråden bytte på statssekreterarposterna. De nya männen var mestadels partimän eller de borgerliga ministrarna närstående. Undantag fanns även nu i så måtto, som vissa nyutnämnda hade avancerat inom kanslihuset, så militären Nordbeck i försvarsdepartementet, civilekonomen Furbäck i kommunikationsdepartementet och folkrättsmannen Blix i UD. De byten, som skedde vid Ullsten-regeringens tillträde och nu senast när den andra Fälldin-regeringen bildades, markerar bibehållen tendens till politiska statssekreterare. Några undantag finns dock alltjämt: domstolsjuristerna Lindh (justitie) och Elisabeth Palm (kommun) liksom UD-männen Hirdman (försvaret) och Dinkelspiel (handels) har säkert engagerats mera som administrativt allmändugliga än som partivänner.

Vad är nu att säga om denna politisering av tjänsterna närmast under statsråden? Hur har de politiska adepterna klarat sig på de traditionellt mycket krävande statssekreterarposterna?

Till detta är först att svara, att det vid regimskiftet 1976 säkert var nödvändigt att byta statssekreterare – Palmes benägenhet att rekrytera partivänner på posterna närmast ministrarna (fö inte bara statssekreterarna!) gjorde det oundvikligt att skaffa nytt folk. Bäst har det i allmänhet gått, när de nya haft tidigare erfarenhet av kvalificerad statstjänst (tex Furbäck, Sten Westerberg, Wohlin), men även bland de rena partiarbetarna har det funnits åtskilliga med allmänt administrativ läggning, som raskt lärt sig att

hålla reda på och sakligt dirigera propositionsskrivning och andra viktiga ärenden. I några fall har de nya männen dock mera blivit rent politiska biträden av mera enkel beskaffenhet åt sitt statsråd – skrivit tal åt sin chef, hållit tal i Vara och Hammenhög, som ministern ifråga inte hunnit med, ätit förbunds- och jubileumsmiddagar som statsrådet funnit ointressanta etc. Det verkliga – dirigerande – statssekreterarbetet har i stället mera anonymt fått utföras av de högre fackämbetsmännen, departementsråd och rättschefer. På detta sätt har apparaten fungerat utan alltför stora störningar. Risken är bara, att de facktränade krafter i departementen, som ej finner sig ha lämplig partianknytning och som därför blir utan chans till de högsta posterna, helt enkelt lämnar och går i enskild tjänst; banker, försäkringsbolag, näringsorganisationer tar enligt erfarenhet gärna emot kompetenta avhoppare från kanslihuset. På så sätt kan gradvis den allmänna kompetensnivån i departementen sjunka – till stor skada för statsfunktionernas rätta handhavande i en tid, då kanslihuset får allt viktigare angelägenheter att sköta och beslut att fatta.

Ett propagandautspel

När president Bresjnev under sitt besök i Östtyskland i början av oktober erbjöd att Sovjetunionen skulle minska sina styrkor i DDR, var detta utan tvivel ett välberäknat propagandautspel. USA har nämligen föreslagit att antalet medeldistansrobotar av typ Pershing-2 skall öka med något under 600 stycken. Planerna har särskilt i Holland och Belgien mottagits utan entusiasm. Mot de mest moderna av de stationära vapnen kommer naturligtvis Sovjetunionen att inrikta

sina robotar, menar man. Vidare är det osäkert om dessa robotar skulle innebära en möjlighet att minska antalet amerikanska trupper för Västeuropas försvar. Amerikanska själva skulle säkerligen inte ha något emot detta. Det är bekant att de har stora svårigheter med att uppehålla moralen hos trupperna, för vilka det är svårt att förklara varför de skall försvara vissa länder – Västtyskland undantaget – som gör vad de kan för att undandraga sig skyldigheten att försvara sig själva.

I detta läge kom alltså president Bresjnevs förslag. USA vill öka, Sovjetunionen vill minska: det är kommentarerna som nu med frenesi drivs i Pravda och därefter i kommunistorgan världen över.

Sakligt sätt betyder 10 000 man mer eller mindre ingenting. Warszawapaktens styrkor beräknas uppgå till 1 150 000 man. Till dessa kommer minst 1,5 miljoner i västra Sovjetunionen. Motsidan, alltså Nato, har upp emot 1 miljon man. I öster finns 21 000 stridsvagnar, Nato har 8 000. Härtill kommer en åtminstone tredubbel överlägsenhet ifråga om medeldistansrobotar i öster. USA har däremot vissa mer moderna robottyper, bland dem kryssningsrobotarna, mot vilka Sovjetunionen ännu inte tycks ha utvecklat ett motmedel.

Båda sidorna är mellan Östersjön och ned mot Alperna så fullrustade, att en militär konfrontation förefaller osannolik, även om den inte är otänkbar. Att erbjuda sig att draga undan tiotusen man eller flera går att kosta på sig. Risken för krig är mindre på grund av anhopningar av stridskrafter – detta verkar vara en paradox men torde utgöra det verkliga läget.

Helt annorlunda ligger det till på de båda flankerna. Fortfarande framstår Jugoslavi-

en, då president Tito är borta ur ledningen, som ett riskfyllt område. Om Sovejunionen vill säkra denna flank och samtidigt få en hamn vid Medelhavet – sedan länge ett önskemål – kan en konflikt bli aktuell.

Vad beträffar nordflanken utvecklar Sovjetunionen för närvarande en stark aktivitet. Att påtryckningar mot Norge förekommit har tidigare redovisats i Svensk Tidskrift (1979, nr 5/6). Liknande påtryckningar lär Danmark ha utsatts för. I båda fallen går de ut på att förmå dessa båda länder att avstå från det skydd, som medlemskapet i Nato ger dem, och att i varje fall inte tillåta att kärnvapenbärare placeras inom deras gränser. Så har hittills inte skett, och någon anledning att tro att en ändring i deras försvarspolitik är aktuell finns inte. Sovjetunionens bryska förfarande visar bara att kontrollen av Nordkalottområdet och av utfartsvägarna från Östersjön är frågor som för närvarande trappas upp. I båda fallen har Sverige intressen att bevaka.

KDS och framtiden

När Kristen Demokratisk Samling, KDS, för första gången ställde upp i riksdagsvalet 1964 erhöll partiet 1,8 procent av rösterna. Det har förblivit KDS:s bästa notering – högre har man sedan aldrig nått. Redan 1973 skulle det ha blivit regeringsskifte om KDS avstått från deltagande. Genom att ett antal ickesocialistiska sympatisörer då stödde KDS fick Olof Palme en nådatid på ytterligare tre år. 1976 tillföll 1,4 procent av rösterna KDS, det dittills sämsta resultatet. I årets val gick det lika illa. Partiet ökade visserligen något men inte mer än att procentandelen av väljarna blev densamma.

Det erfordras fyra procent av rösterna för att ett parti skall bli representerat i riksdagen.

KDS har aldrig varit i närheten av den gränsen. Man kan tycka vad man vill om den, men den är en realitet. Det betyder att en röst på KDS i riksdagsvalet har varit bortkastad i alla val som partiet medverkat i. Mer än så – det överväldigande antalet KDS-anshängare torde ha ett annat borgerligt parti som förstahandsalternativ. Med sina röster på KDS har de ändå indirekt stärkt socialdemokraternas ställning. 1973 blev rösterna alltså direkt avgörande för regeringsbildningen, och det var inte långt ifrån att samma olycka inträffade i år.

Från KDS:s sida har man alltid reagerat häftigt mot talet om bortkastade röster. Det kan man i och för sig förstå. På ett sätt är inga röster bortkastade. De är uttryck för ett politiskt ställningstagande som förtjänar respekt. Men den påverkan rösten kan få på riksdagens sammansättning är av noll och intet värde eller rent av negativ från den egna synpunkten. Det vet man också i KDS-ledningen. Det visar initiativen till överläggningar med borgerliga partier under den förra valperioden om eventuell valsamverkan i någon form.

I vissa kommuner och landsting har KDS fått vågmästarställning efter det senaste valet. Därigenom har partiet kunnat tillskansa sig ett i förhållande till röstetalet opropor­tionerligt inflytande. Tidigare har KDS som regel stött det borgerliga blocket. Men nu har man på ett par håll valt att ställa sig bakom socialdemokrater och kommunister – exempelvis i Linköping, där KDS enats med socialdemokraterna om ett niopunktsprogram, och Emmaboda. Det har, naturligt nog, väckt uppseende.

KDS brukar försvara sig med att man varken är ett borgerligt eller socialistiskt parti och därigenom står över eller vid sidan av de

politiska blockgränserna. Det är ett föga övertygande argument. KDS betecknar sig dock som ett ickesocialistiskt parti. För de allra flesta framstår skillnaden mellan orden "borgerlig" och "ickesocialistisk" med rätt eller orätt som obefintlig. Det är alltså med en ren sofism, högt över huvudet på partiets medlemmar, som partiet söker legitimera vad som snarast är att uppfatta som hållningslöshet eller opportunism.

Utan KDS:s deltagande i 1979 års riksdagsval hade den borgerliga majoriteten otvivelaktigt blivit större. Även den första SIFO-mätningen efter valet tyder på fortsatt kräftgång för partiet. Borde inte tiden nu äntligen vara inne för omprövning av det rikspolitiska engagemanget – efter sju misslyckade försök att få in en fot i riksdagen?

En äreräddning

Det har kommit ut åtskilliga diplomatmemoarer i år. Ett bidrag till denna genre har också publicerats i Finland. Ambassadören Johan Nykopp skickades under sina tidigare diplomatår till Sovjetunionen, där han lärde sig god ryska. Delvis därför, men sannolikt också på grund av egenskaper som han själv inte anser sig böra skriva om, kom han att åtfölja Paasikivi på hans krävande uppdrag före och efter både Vinterkriget och Fortsättningskriget. På dessa uppdrag och på vad han själv minns från dem har han koncentrerat sig i sin bok, vilket också framgår av dess titel "Med Paasikivi i Moskva" (Ekenäs, ETA förlag).

Boken är inte stor men den är innehållsrik, och den är som man kan vänta välskrivnen. Kanske innehåller den inte så mycket nytt, men för en generation som inte upplevde vad den handlar om och för dem som är intresserade av ämnet Finland-Sovjetunionen kommer den att visa sig vara av betydande intresse.

nen kommer den att visa sig vara av betydande intresse.

Nykopp var sekreterare åt den finländska delegation, som utsågs att föra de sk Ålandsförhandlingarna 1938 mellan Finland och Sverige. I detta sammanhang mötte han Paasikivi, som då var sändebud i Stockholm. Var gång man läser om dessa förhandlingar frestas man att instämma i Tanners ord, att de egentligen var ganska barnsliga. Där satt allvarliga män och diskuterade om Finland skulle få använda en infanteribataljon för att försvara ögruppen eller om de möjligen skulle få använda flera om så behövdes. Samtidigt visste man att frågor skulle komma att ställas i Moskva för att veta om man därifrån ville godkänna förhandlingsresultaten. Det ville nu inte ryssarna, och av hela saken blev intet. Om inte förr insåg Paasikivi vid det laget, att Finland inte borde påräkna hjälp i form av ett militärt ingripande från Sverige. Både i Sverige och i Finland trodde man som bekant på sina håll något annat.

Paasikivi fick rätt, och Nykopp är angelägen att framhålla att detta inte blev sista gången. Paasikivi var en besvärlig, ilsken, uppbrusande chef men samtidigt en mycket klok gammal man. För en yngre diplomat som förstod att man kan lära något även av äldre personer måste det ha varit nyttigt att tjänstgöra under honom.

Mellan de två krigen var Paasikivi sändebud i Moskva, och det är visat att han där och då gjorde sitt land stora tjänster. Egenomligt nog hade Finlands sändebud, trots det nyss avslutade kriget, en särställning bland beskickningschefer. Detta berodde helt enkelt på att Stalin tyckte om Paasikivi. Denne gjorde också allt vad han förmådde för att hindra sitt land att gå i krig tillsammans med Hitler i juni 1941. Men han var

inte tillräckligt underrättad hemifrån om vad som där försiggick, kanske därför att man i Helsingfors gjorde allt för att dölja krigsförberedelserna för folket, för riksdagen och även för delar av regeringen. Nykopp förefaller själv vara en aning inne på tanken att Finlands krig var ett annat än Tysklands. Samtidigt visar han, att Paasikivi hölls utanför bland annat därför att Finlands utrikesminister vid den tiden hette Witting, vilket inte var till lycka för landet. Denne förstod inte att utnyttja Paasikivi för att hålla Finland borta från kriget – helt enkelt därför att han ville att landet skulle gå med i det. Paasikivi lämnade på egen begäran Moskva några veckor före krigsutbrottet och detta under direkta hedersbetygelser från Stalins sida, vilka betydde att ryssarna gärna skulle sett att Finland inte deltog i det krig, som avtecknade sig som ganska nära.

Den andra gången då Finland tydligen borde ha utnyttjat Paasikivis erfarenhet och omdöme var vid fredssonderingarna på våren 1944. De villkor, som Molotov då lade fram för de finländska delegaterna, var visserligen hårda, men de var inte så hårda som de som måste accepteras ett halvår senare. Stämningen mellan de båda länderna hade också blivit annorlunda, om både den politiska och den militära ledningen i Finland hade velat förstå hur farligt läget var och i tid bjudit till att få fred. När man inte ville lyssna på honom bröt Paasikivi i ett vredesutbrott förbindelserna med regeringen och lämnade – för en tid – den politiska arenan. Han kom igen när han åter behövdes, men då som republikens president.

På sätt och vis är Nykopp's bok en äreräddning för Paasikivi, om nu en sådan behövs. Klart är att det är tacksamt att böcker som denna kommer ut. Paasikivi var en bety-

dande man, och sådana tål att beskådas ur olika synvinklar, särskilt om de som han spelat en verklig roll i sitt lands historia.

Tålmodet tog slut

I det skäligen oklara begreppet "den solidariska lönepolitiken" ingår bla den tanken, att lönehöjningarna skall verka utjämnande. De får därför inte ges i procent utan i kronor. Genom lämpligt differentierade kronatalspåslag kan man sedan ordna så att de högre avlönade LO-medlemmarna bara får obetydligt högre lönehöjningar än låginkomsttagarna. Om man till detta fogar verkningarna av marginalskatten inses lätt, att de kvalificerade löntagarna på LO-sidan inte på länge fått mycket att glädja sig åt när de tittat i lönekuverten.

Utjämnningen mellan de stora grupper av löntagare, som LO representerar, har i själva verket gått så långt att det är tveksamt om den av samhällsekonomiska skäl går att driva längre. Det är verkligen mycket oroande när unga människor i stor utsträckning föredrar att gå arbetslösa framför att acceptera erbjudna industrijobb, därför att de tycker att dessa jobb är för hårda för vad de ger i lön. Ty det är troligen den relationen, som ligger bakom oviljan hos ungdomar mot industriarbetet.

För TCO-medlemmarnas del är läget något annorlunda. TCO (och SACO) opererar nämligen med lönepåslag, som räknas dels i procent, dels i kronor. Därför är det tekniskt lättare att bevara prestationsmässigt motiverade löneskillnader på TCO-sidan.

TCO-tekniken har länge varit en nagel i ögat på LO-folket. För inte så länge sedan brukade man från LO:s talesmän klaga över att procentpåslagen spärrade vägen till ekonomisk jämlikhet. Men på senaste tiden har

LO-ledningen fått anledning att ur en helt annan synvinkel se bekymrat på frågan.

Inte mindre än 8 tunga LO-förbund, däribland det mycket starka byggnadsfacket, har tappat tålamodet och kräver att LO skall övergå till samma teknik som TCO. Motiveringens innebär ett avståndstagande från den solidariska lönepolitiken. Man får för litet kvar av lönen med enbart krontalspåslag, så som skatterna nu är, sägs det öppet. Å andra sidan kräver låglöneförbunden envist att man liksom hittills skall följa solidaritetens bud genom enbart krontalspåslag, som även i fortsättningen skall beräknas så att de ger

låglönetagarna kännbara lönehöjningar.

I denna motsättning inom LO-leden finns ett ofantligt fackligt och politiskt sprängstoff hopat. Det är naturligtvis möjligt att LO-ledningen den här gången kan brygga över motsättningarna genom olika tekniska konstgrepp i löneberäkningarna. Men i längden lär det inte gå. Sedan kravet på mera differentierade löner, som även ger hög-lönetagarna något i handen, en gång väckts, lär det bli omöjligt att tysta ner det. Tänk om även LO skulle få anledning att välsigna sänkta marginalsatser!

Ge Svensk Tidskrift som julklapp!

Presentkort rekvireras genom att

prenumerationsavgiften, kr 60:–, insättes å

Svensk Tidskrifts postgirokonto nummer 7 27 44-6

Vid beställning av fler än tre gåvopre-

numerationer är priset 50:–/prenumeration

**Angiv på girokupongen namn och adress både på er själv
och mottagaren**